

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО» НА ФІЛОЛОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ В КОЛОМИЙСЬКОМУ ІНСТИТУТІ ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА)

У статті розглянуто особливості викладання курсу «Літературне краєзнавство» студентам-філологам. Автор веде мову про історію краєзнавства на Прикарпатті, розглядає низку теоретичних питань, у тому числі й про «координати» літературного краєзнавства в системі філології і краєзнавства. Акцентовано увагу на авторських методичних напрацюваннях.

Ключові слова: літературне краєзнавство, філологія, методика, літературознавство, студент, письменник.

Стандартним навчальним планом для вищих навчальних закладів передбачено викладання студентам-філологам у восьмому семестрі курсу «Літературне краєзнавство». Чіткої регламентації щодо географічних меж, а також меж хронологічних, немає. Зважаючи на регіональні особливості, на проблематику наукової діяльності Коломийського інституту Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», а також на те, що студенти вже знайомі з елементами літературного краєзнавства з інших навчальних курсів, ми увиразнили територіальні межі (Коломия і Коломийщина), акцентувавши увагу на літературному краєзнавстві ХХ ст.

Курс розраховано на 44 години, з яких 20 годин – лекційні, 24 – семінарські заняття. На кожному темі лекції та практичного заняття відводиться по дві академічні години.

Курс, який є типовим для вищих навчальних закладів, насправді має локальний характер, зумовлений місцевими, регіональними особливостями, рівнем розвитку культури, а також літературно-краєзнавчих досліджень. Наш регіон вивчений порівняно добре, тут традиційно багате літературне життя, засвідчене численними творами художньої літератури, а також багатьма публікаціями літературно-краєзнавчого характеру. Разом з тим, недостатній рівень краєзнавчої роботи у бібліотеках, відсутність у Коломій наукової бібліотеки утруднюють студентам під час вивчення курсу «Літературне краєзнавство» доступ до численних публікацій, головним чином уміщених у місцевій періодиці. Тому ми вважаємо за доцільне зібрати воєдино матеріали краєзнавчого характеру, які полегшать вивчення курсу (такий посібник ми підготували до друку).

Основна мета курсу – дати змогу студентам глибоше вивчити літературні процеси ХХ ст. в окремому взятому українському регіоні, що не лише допомагає краще зрозуміти особливості літературного життя, збагачує студентів знаннями про творчість того чи іншого письменника, а й дає можливість майбутньому педагогові оперувати багажем знань, достатніх для ведення у загальноосвітній школі уроків літератури рідного краю. Крім цього, студенти набувають необхідних знань, що дає їм змогу надалі вести самостійну дослідницько-пошукову роботу в цій ділянці.

Пристаючи до вивчення курсу, зважаючи на те, що наші слухачі – студенти-філологи, у вступній лекції ми акцентуємо увагу на лінгвістичному аспекті самого поняття. Зокрема відзначаємо, що термін «краєзнавство» в українській мові доволі прозорий і на перший погляд не потребує особливих тлумачень. Він складений зі слів «край» (у значенні певної території) і «знати». За тим самим принципом цей термін побудовано у цілої низки народів Європи: німців (Landeskunde [1]), поляків (krajoznawstwo [2]), росіян (краеведение [3]). Дещо інше тлумачення слова мають чехи, які, крім суто чеської форми (znalec kraje) подають ще й зангліїщену назву (regionalista [4]). Тут звертаємо увагу студентів на те, що всюди наголошено на слові край, регіон, тобто, складовій частині якоїсь більшої території; друга ж частина терміну вказує на знання, а не на якусь ознаку. Натомість англійці мають термін, який свідчить про характер знань про край (regional ethnographer [5]), а саме: етнографію. Етнографія ж – «історична наука, яка вивчає культуру й побут народів світу, їх походження, розселен-

ня та культурно-побутові взаємовідносини; краєзнавство» [6]. Таким чином, англійці під цим терміном розуміють етнографію якогось певного регіону.

Звертаємо увагу студентів і на те, що попри своє українське звучання, термін краєзнавство прийшов до нас через польське посередництво. Так, дослідник А. Шнайдер 1868 р. у Львові видав два томи польськомовної «Енциклопедії до краєзнавства Галіції з погляду історичного, статистичного, топографічного» [7]. Традиційно ж вважається, що на українському ґрунті термін краєзнавство вперше в Галичині 1892 р. вжив Іван Франко у праці «Галицьке краєзнавство» [8] (однак, це не означає, що до того часу не було українського краєзнавства!).

Далі робимо огляд вживання самого терміну, наголошуючи, що спочатку він не був характерним для нашої мови, його не подає Борис Грінченко в словнику української мови. Однак, з часом термін набув поширення, отож його вже фіксує Григорій Голоскевич у «Правописному словнику» видання 1930 р. [9]. Академічний «Словник української мови» подає таке визначення краєзнавства: «Вивчення історії, географії, економіки, етнографії тощо певної місцевості» [10].

Показуємо, як радянська ідеологія впливала на розвиток краєзнавства в Україні. Зокрема, історію українського краєзнавства, яке бере свій початок ще в XIX ст., відображено в однойменній статті в «Енциклопедії українознавства»: «В 1920-их рр. краєзнавство буйно розвинулося на підсоветській Україні. [...] В 1930-их рр. большевики розгромили цю краєзнавчу роботу й установи, які її вели. Сучасне краєзнавство має між іншим завдання допомагати в реалізації советського господарського планування [...] та насамперед ширити советський патріотизм: на прикладі даного р-ну вивчати події з большевицької революції і війни 1941-45, місцевих советських героїв тощо» [11]. Натомість «Українська радянська енциклопедія» говорить про розвиток краєзнавства в Україні безлико: «... всебічне вивчення порівняно невеликої території (села, району, області, краю) переважно силами місцевих жителів. Основними завданнями краєзнавства є систематичне виявлення, дослідження і охорона місцевих природних ресурсів, вивчення господарства, історії, побуту і культури населення свого краю» [12].

Тут слід наголосити студентам, що в Україні краєзнавство в часи тоталітаризму тривалий час перебувало у напівлегальному, напівлетаргичному стані, оскільки глибоке знання рідного краю, його минувшини було не вигідним для політичного режиму.

Йшлося не про закорінення людей на рідній землі, а про загальносоюзний патріотизм, вироблення романтики праці на новобудовах, переселень у Приамур'я чи ще кудись. Якщо ж займатися краєзнавством, то на кожному кроці поставала історія боротьби українського народу за незалежність, історія спротиву окупаційним режимам. Тому до краєзнавства в радянські часи офіційна наука ставилася майже так, як академічна медицина ставиться до знахарства.

Варто також уточнити, що краєзнавство – це не стільки галузь науки, як, скоріше, спосіб підходу до традиційних академічних наук, який, однак, з подальшим розвитком може претендувати на окрему науку. Краєзнавство має свої напрями, або види: історичне, географічне, ботанічне, літературне тощо. Акцентування на цьому обов'язкове, бо, скажімо, історичне краєзнавство вивчають у вищій школі студенти-історики, але воно значно різниться від літературного краєзнавства.

Важливим є звернення до історії розвитку краєзнавства на Івано-Франківщині і літературного краєзнавства зокрема. Початки краєзнавчого руху пов'язані передусім з географічним краєзнавством. В контексті відомих суспільно-політичних умов, у яких перебували українці регіону у XIX ст., цілком зрозуміло, що активність тут виявляли передусім поляки. На той час припадає організований польський краєзнавчий рух: з'явилися відділи Татринського товариства в Станіславі (1876), Коломиї (1878), Львові (1883).

Не заглиблюючись у деталі, в лекції для студентів-філологів ми переходимо власне до поняття про літературне краєзнавство. Його розвиток на Івано-Франківщині традиційно пов'язують з іменем Володимира Полека, який з першої половини 1960-х рр. активно працював у цій ділянці. Найохопнішою довідковою працею вченого є «Біографічний словник Прикарпаття» [13]. Взагалі ж літературним краєзнавством займалося багато людей, є напрацьований певний масив матеріалів. Так що літературне краєзнавство, принаймні на Івано-Франківщині, займає помітне місце в краєзнавстві загалом. Його роль особливо зросла в час національно-культурного та державного відродження в Україні наприкінці 1980-х – у 1990-х рр., оскільки стало можливим повернення з-за заборони імен тисяч діячів літератури, науки, видавничої справи.

Важливим моментом при роботі зі студентами є необхідність встановлення своєрідної системи координат, оскільки літературне краєзнавство не лише межує з краєзнавством, а й з історією літератури. Якщо історія літератури «...досліджує її розви-

ток у зв'язку з розвитком суспільства та його культури, прагнучи виявити внутрішні закономірності літературного процесу» [14], то літературне краєзнавство головним чином стоїть дуже близько до емпіричного літературознавства, яке збирає, описує й класифікує літературні явища без глибокого концептуального їх осмислення. Однак, на відміну від емпіричного літературознавства, літературне краєзнавство має локальний характер, тут доволі помітний історико-біографічний аспект. Суттєвим є й те, що у поле зору літературного краєзнавства потрапляють найчастіше всі вияви літературного життя. Тут немає строгої сепарації та диференціації письменників за їхніми творчими здібностями.

Крім української літератури, в поле зору краєзнавців потрапляють й літератори інших народів, які жили в нашому краї, письменники-перекладачі, а також українські письменники-емігранти з тієї чи іншої території.

Таким чином, курс «Літературне краєзнавство», призначений для студентів-філологів, пов'язаний з історією української та зарубіжної літератур. Він також пов'язаний зі спецкурсом «Літературно-видавнича Коломия XIX – XX ст. у контексті українського письменства» [15]. Однак, якщо об'єктом згаданого спецкурсу є українські книги і періодичні видання Коломії другої половини XIX – XX ст., зародження й особливості розвитку друкарень в окремо взятому українському регіоні як першооснови становлення і діяльності регіональних журналістики, видавничої справи та літератури з погляду їхнього впливу на кристалізацію ідей української самобутності, національної окремішності і державницьких устремлінь, то у нашому курсі об'єктом є літературне життя в регіоні та за його межами (вихідці з Коломийщини і Покуття загалом у літературі), а також навколелітературні вияви (література і театр, літературні місця на Покутті, літературні музеї, пам'ятники і пам'ятні дошки тощо).

Зважаючи на реальний обсяг академічних годин, ми встановили для курсу «Літературне краєзнавство» хронологічно межі курсу – XX ст., тобто час найповнішого вияву літературного руху, а територіально – головним чином місто Коломию та Покуття загалом.

Важливо звернути увагу на те, що Покуття багате на літературні імена та події. Наприклад, у словнику «Коломийський азбуковник» [16], який охоплює період 1939–1999 рр. (а це лише трохи більше за половину століття), автор описав майже триста імен,

пов'язаних з літературою. Регіон багатий на краєзнавців, що засвідчено й нашою працею «Краєзнавці Коломії і Коломийщини: Матеріали до біобібліографічного довідника» [17]. До цих та низки інших видань універсального типу ми відсилаємо студентів як до базових видань у їхній роботі.

Літературне краєзнавство допомагає повніше відчувати причетність до рідного краю, малої батьківщини людини, до духовної скарбниці народу. Актуальним є літературне краєзнавство для професійного зростання майбутніх учителів-філологів, адже вони в школі вестимуть уроки літератури рідного краю, проводитимуть різноманітні заходи, пов'язані з літературним життям регіону.

Приступаючи до вивчення курсу, студенти-філологи вже володіють певним багажем знань і навичок як із дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, так і з фахових дисциплін. Усе це сприяє продуктивній праці в ході вивчення курсу «Літературне краєзнавство». Ми розробили й опублікували навчально-методичний посібник «Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. XX століття» [18]. Важливим моментом є те, що там подано список художніх текстів за сучасними публікаціями та літературно-критичних матеріалів, які студенти мають змогу реально використовувати при підготовці до практичних занять. Суттєво й те, що матеріали підібрано так, що студенти зможуть простежувати міжрегіональні зв'язки в літературі.

Тематика лекцій з курсу «Літературне краєзнавство» відображає особливості розвитку регіону, враховує періодизацію літературного процесу, зважає на суспільно-політичний контекст. Ми читаємо десять лекцій (по дві години кожна), що дає можливість студентам отримати базові знання з курсу, які вони поглиблюють у ході самопідготовки та під час роботи на практичних заняттях. Подаємо тематику лекцій.

Важливим моментом у роботі студентів є підготовка до практичних занять. Слід відзначити, що літературне краєзнавство, порівняно з історією літератури, перебуває у менш вигідному становищі. Студенти не завжди спроможні відшукати потрібні тексти чи літературно-критичні матеріали. Невід'ємною ланкою роботи тут є співпраця з краєзнавчим відділом Коломийської районної бібліотеки, фондами Музею історії міста Коломії, приватними збірками краєзнавців. Суттєвим є традиційне живе спілкування з письменниками-краянами, яке зазвичай відбувається на підсумковому занятті.

При вивченні курсу «Літературне краєзнавство» викладачеві доводиться постійно стежити за новими публікаціями як з літературного, так й з історичного краєзнавства. За час, відколи ми ведемо цей курс (сім років), вийшли нові фахові видання, які доповнюють картину: книга Никанора Крета «Гуцульщина літературна. Посібник для вчителя» [19], Мирослави Ласійчук «Коли в душі народжується слово. Сценарії літературно-краєзнавчих заходів, огляди творчості літераторів-земляків» [20] і «Покутська хрестоматія» [21] (упорядник Мирослав Попадюк) та ціла низка інших видань різного плану, в тому числі й методичного характеру. Разом з тим важливо пам'ятати, що курс «Літературне краєзнавство» адресований фаховим філологам, які самі згодом навчатимуть літерату-

ри рідного краю дітей у загальноосвітній школі. Серйозний підхід до викладання цього курсу сприяє тому, що студенти темами кваліфікаційних робіт (бакалаврські, магістерські) часто обирають літературну творчість постатей, про яких вони вперше почули на «Літературному краєзнавстві». Серйозне зацікавлення літературним краєзнавством помітне і на рівні загальноосвітньої школи: вчителі часто приходять до Коломийського інституту за порадою, з цікавістю слухають і конспектують мої лекції з методики викладання літературного краєзнавства на курсах підвищення педагогічної освіти вчителів-філологів. На часі – створення шкільного посібника-хрестоматії з літератури рідного краю, за яким працюватимуть вчителі, які прослухали курс «Літературне краєзнавство».

Джерела та література

1. Словник німецько-український, українсько-німецький. – Ірпінь: Перун, 1994. – С.169.
2. Польсько-російсько-український словник. – Київ; Львів: Радянська школа, 1991. – С. 117.
3. Ожегов С. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – Москва : Русский язык, 1986. – С. 259.
4. Русско-чешский, чешско-русский карманный словарь. – Прага, 1972. –С. 178.
5. Англо-український, українсько-англійський словник. – К. : Аконті, 1997. – С.586.
6. Словник української мови : В одинадцяти томах. – Т. II. – К. : Наукова думка, 1971. – С. 491.
7. Schneider A. Encyklopedia do krajoznawstwa Galizyi pod wzgledem historycznym, statystycznym, topograficznym / Antoni Schneider. – Lwow. – Т. 1–2.
8. Франко І. Галицьке краєзнавство / Іван Франко // Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – Т. 46. – Кн. 2. – К., 1986. – С. 116–150.
9. Голоскевич Г. Правописний словник / Григорій Голоскевич. – 12-е вид. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1994. – С. 185.
10. Словник української мови: В одинадцяти томах. – Т. IV. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 319.
11. Р. М. Краєзнавство // Енциклопедія українознавства. – Т. 3. – Львів, 1994. – С.1159–1160.
12. Українська радянська енциклопедія. – Т. 7. – К., 1962. – С. 322.
13. Полек В. Біографічний словник Прикарпаття : Зош. 1–17 / Володимир Полек. – Івано-Франківськ, 1993. – 272 с.; Його ж. Біографічний словник Прикарпаття : Зош. 18–24 / Володимир Полек. – Івано-Франківськ : Лік, 1999. – 112 с.
14. Історія літератури // Літературознавчий словник-довідник. – К. : Академія, 1997. – С. 329.
15. Васильчук М. Літературно-видавнича Коломия XIX – XX ст. у контексті українського письменства : Робоча програма, методичні поради, залікові тести: Для студентів спеціальності «Українська мова та література» / М.М.Васильчук. – Коломия, 2004. – 28 с.
16. Васильчук М. Коломийський азбуковник: Друкарство, журналістика, література 1939–1999 рр.: Біобібліографічний словник / М.М.Васильчук. – Коломия: Вільний голос, 2000. – 200 с.
17. Васильчук М. Краєзнавці Коломиї і Коломийщини: Матеріали до біобібліографічного довідника / Микола Васильчук // Савчук М., Васильчук М. Феномен коломийського краєзнавства / Микола Савчук, Микола Васильчук. – Коломия: Вік, 2010. – С.41–94; Васильчук М. Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. XX століття): Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Українська мова та література» / Микола Васильчук. – Коломия, 2007. – 112 с.
18. Крет Н. Гуцульщина літературна : Посібник для вчителя / Никанор Крет. – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 412 с.
19. Ласійчук М. Коли в душі народжується слово: Сценарії літературно-краєзнавчих заходів, огляди творчості літераторів-земляків / Мирослава Ласійчук. – Коломия: Вік, 2006. – 288 с.
20. Покутська хрестоматія / Упорядкування і передмова Мирослава Попадюка. – Снятин: ПрутПринт, 2008. – 568 с.

Мыкола Васильчук

Особенности преподавания курса «литературное краеведение» на филологическом факультете высшей школы (из опыта работы в Коломыйском институте Прикарпатского национального университета имени Василя Стефаныка)

В статье рассматриваются особенности преподавания курса «Литературное краеведение» студентам-филологам. Автор ведет речь о истории краеведения на Прикарпатье, рассматривает ряд теоретических вопросов, в том числе и о «координатах» литературного краеведения в системе филологии и краеведения. Акцентируется внимание на авторских методических разработках.

Ключевые слова: литературное краеведение, филология, методика, литературоведение, студент, писатель.

Mykola Vasylchuk

Methodology and curriculum of the «literary regional ethnography» (from the teaching experience in the Kolomyia Institute of the Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Department of Philology)

In this article, the methodology and curriculum of the “Literary regional ethnography” course are described to philology students. The author talks about the history of regional ethnography in the Precarpathian region, examines a few theoretical questions including how literary regional ethnography combines the philology and the study of a regional system. The author also references his methodological experience.

Key words: literary study of a region, philology, methods, study of literature, student, writer.

УДК 372.48

Світлана Кучеренко (м. Одеса)

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КРАЮ

У статті на конкретних прикладах розглянуто форми і методи індивідуальної роботи студентів, які вивчають історію краю, і роль викладача як організатора цієї роботи.

Ключові слова: індивідуальні завдання, історичні діячі, історичні події, історичні джерела, історичні поняття, етнічні групи, етнічні землі.

Навчання у вищому технічному навчальному закладі, наприклад, такому яким є Одеська державна академія будівництва та архітектури, вимагає від студента засвоєння великого обсягу різноманітних знань та набуття великої кількості різноманітних умінь. Безумовно, перш за все йдеться про здатність викладачів забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх спеціалістів, історико-культурна складова якої теж повинна відповідати академічному рівню. Обмежена кількість аудиторних годин, запланованих для викладання гуманітарних дисциплін і модульно-рейтингова система оцінювання знань студентів спонукають викладачів до пошуку нових форм роботи або до більш досконалого використання звичних. Такими є передумови співпраці викладача і студента.

Ця розвідка являє собою продовженням методичних пошуків автора [1]. Нижче наведено варіан-

ти самостійної роботи студентів з певного досвіду її організації при вивченні історії України. У статті розглянуто можливість та доцільність застосування подібних завдань при вивченні історії краю.

«Історія України» і «Краєзнавство» – предмети не тільки і не стільки навчальні, особливо у технічному вузі, скільки виховні, навіть світоглядні, адже на них покладене завдання, котрого не можуть виконати інші курси – це виховання історичної пам'яті, яка є основою історичної свідомості.

На перший погляд здається, що краєзнавчий спецкурс значно менший за обсягом, простіший у викладанні, та й відповідає він швидше за формування локальної пам'яті, а не національної. Нескладно його виконати на місцевому матеріалі, поділивши на традиційні для історії України доби – давня, княжа, козацька, відродження, революційна, радянська і сучасна.